

Szabó Ferenc SJ

Emberi jövő és keresztény reménység

1. előadás: 2017. február 8. Párbeszéd Háza

1. Milyen jövő vár az emberiségre?

„Jönnék a barbárok!” – Ferenc pápa: a migránsjelenség: az „idők jele”.

Szent Ágoston történelemteológiája (*De Civitate Dei – Isten városáról*): A Jó és a Rossz küzdelme a történelemben.

Világvég-jóslatok (millenarizmus régen és most), evilági messianizmus, modern utópiák (marxizmus – E. Bloch)

A harmadik évezred világképéhez: László Ervin: *Kozmikus kapcsolatok*.

Új korszak? (New Age) – Válasz a kihívásokra: „Jézus Krisztus, az élő víz hordozója” (Vatikáni dokumentum)

Megrendítő történeti események, a barbárok pusztítása, természeti katasztrófák (földrengés, pestis), újabban egy atomháború! fenyegetése, egyáltalán a modern tudomány hihetetlen gyors fejlődése is felveti a kérdést: Milyen jövő vár az emberiségre? Hová vezet a technikai fejlődés etika nélkül, meddig tarthatja kezében a világfejlődést a hatalmára büszke posztmodern ember?

Jelenleg 1-2 percre vagyunk éjfélből, azaz a globális apokalipszistól – olvasom a facebookon.¹

Nem bulvárlapban, hanem a HVG-ben olvastam január 31-én **Mihail Gorbacsov** volt szovjet elnök nyilatkozatát, amely eredetileg a *Time* amerikai hetilapban jelent meg.² – A politikusok és a katonai vezetők egyre harcosabb nyilatkozatokat tesznek, miközben a védelmi katonai doktrínák is egyre veszélyesebbek lesznek, s a kommentátorok és a többi tévés személyiség is csatlakozik a harcias hangú kórushoz. „A világ vezetőinek az ENSZ-ben kellene megállapodniuk az új nukleáris fenyegetés elhárításának módjáról. A kezdeményezést Vlagyimir Putyin orosz és Donald Trump amerikai elnöktől várom, hiszen ez a két állam birtokolja az atomfegyverek kilencven százalékát és ezért különleges felelősséggel tartoznak a világ sorsáért” – írta a volt szovjet államfő.

Gorbacsov figyelmeztetése egy nappal azután hangzott el, hogy a világra leselkedő veszély nagyságát szimbolizáló „végítélet órában” az éjjélhez harminc másodperccel közelebb állították a mutatókat. „Nőtt annak a veszélye, hogy engedélyezetlen, nem szándékos

¹<http://24.hu/kulfold/2017/01/26/percekre-vagyunk-az-atomfelhos-vilagvegetol/>

²http://hvg.hu/vilag/20170128_Gorbacsov_A_harmadik_vilaghaboru_kuszoben_vagyunk

nukleáris csapásváltás alakuljon ki az USA és Oroszország között” – indokolták döntésüket az órát állító tudósok.³

Napjainkban egy másik világjelenség is világvégi hangulatot kelt, közelebbről fenyeget bennünket: a **migránsok tömegei árasztják el Európát**. E történelmi fordulat a népvándorlás korát idézi pusztításaival, ami Szent Ágostont is megrendítette az 5. század elején. A hívők – Ferenc pápával – a Gondviselés szándékait fürkészik, és *az idők jelének* tekintik a jelenséget.

A *migránsjelenséget* több szempontból lehet elemezni. Én most mint teológus a Gondviselés szándékát fürkészve visszahajolok az V. századba, *Szent Ágostonhoz*. 410. augusztus 24-én Alarik vizigót király harcosai elfoglalták Rómát, előzönlötték az Örök Várost, amely 800 évvel Brennus gall vezér betörése után újra áldozatul esett a barbár hadak pusztításának. Alarik harcosai azonnal megkezdték a fosztogatást, feltörték a császárok sírjait, kifosztották a templomokat és mérhetetlen zsákmányt szereztek. Mivel az Örök Várost ebben az időben – az ostromok eredményeként – rendkívül súlyos éhínség sújtotta, a gótok „csak” három napig dúltak Rómában, majd Dél-Itáliába vonultak, hogy Szicíliából és Afrika partvidékéről élelmet szerezzenek maguknak.

A barbárok betörése az Örök Városba arra sarkallta Szent Ágostont, hogy megírja *De Civitate Dei (Isten városáról)* című *történelemteológiai* művét. Az egyházatya mintegy tizenöt évig dolgozott monumentális művén. A huszonkét könyvből álló munkában Ágoston a pogány és a szent történelem (Biblia) eseményeinek felvonultatására, értelmezésére, a pogány filozófusok nézeteinek tárgyalására és cáfolatára is vállalkozik. Bibliai, történelmi, filozófiai és irodalmi elemzésekkel kibontja azt a tételt, hogy két „*civitas*” = város, tábor: Isten városa és a Sátán városa a jelen világban elválaszthatatlanul együtt létezik, noha eltérő az eredetük és más lesz a végső sorsuk is.⁴

Szent Ágoston az evilági „város” (=„tábor”) eredetét a lázadó angyalok bukására, illetve az eredeti bűnre vezeti vissza. A *De Civitate Dei* XIV. könyvében fogalmazza meg és fejti ki a két szeretet-tanát: „*Két civitas-t alkotott a két szeretet: a földit, az Isten megvetéséig eljutó önszeretetet és a mennyeit, az önmegvetésig elérkező istenszeretetet.*” (XIV, 28). A

³ **A Végítélet vagy Ítéletnap Óráját** 1947-ben hozta létre az atomfegyverek miatt aggódó tudósok csoportja. (Bulletin of the Atomic Scientists) Mára az óra állását nemcsak a nukleáris veszély, hanem a klímaváltozás, a biotechnológiai és mesterséges intelligencia változásai is módosítják. Eddig az óra 1953-ban állt legközelebb éjfélhez, akkor két perc választotta el a világot a végtől. Ugyanis ekkor döntött úgy az amerikai hadsereg, hogy hozzáadja arzenáljához a hidrogénbombát.

⁴ A mű elején ezt olvassuk: a kereszténység előtt rosszabb dolgok is történtek (például Trója kirablásakor Júnó temploma nem védte meg a pogányokat úgy, mint most a keresztény templomok). A keresztényeknek nincs okuk panasza: a gótok a túlvilágon megbűnhődnek majd, a földi javak elvesztésével nem vesztek semmi fontosat, a megerőszkolt jámbor szüzek meg nem veszítették el lelki tisztaságukat.

Isten és Sátán „városa”, az igazság és a hazugság, a hit és a hitetlenség, a hűség és hűtlenség „városa” között folyik a harc a történelem során. Amíg a világ fennáll, e két város polgárai mégis valamiféle egymásrautaltságban élnek. Teljesen nem lehet szétválasztani a kettő polgárait.

Ágoston mindjárt műve elején kifejti: a jó és a rossz sors a jó és gonosz emberekkel többnyire azonos szokott lenni. A gondviselő, irgalmas Isten naponta felkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt (Mt 5,45), Isten türelme bűnbánatra, megtérésre hívja a gonoszokat: ha pedig nem térnek meg, ha megátalkodnak, a végítélet napján Isten haragja sújtja őket (vö. Róm 2,4–6). Végül a jók megkapják jutalmukat – a jelen próbatétel után. „A jó ember az ideiglenes javakban nem bizakodik, sem a bajok által magát megtörni nem engedi.”

Haladó mai teológusok bírálják Szent Ágoston bibliamagyarázatát és teológiájának bizonyos pontjait (predesztináció, eredeti bűn): erkölcstani pesszimizmusa és a végítélet értelmezése (üdvösség – kárhozat) még ifjúkori manicheizmusa („*massa damnata*”) vonásait őrzi. Mégis az afrikai egyházatya alakját/életművét hívők és nem hívők – joggal – a történelem legnagyobb gondolkodói közé sorolják. A „két város” alapmeglátása vitathatatlan: *a Jó és a Rossz, az Igazság és a Hazugság, a szeretet és az önzés küzdelme végigvonul a történelemben.*

A kiváló Szent Ágoston-szakértő, *Agostino Trapé*⁵ megmutatja, hogy a nagy mű alap gondolata már szerepel Ágoston korábbi műveiben is, és hogy lényegében megtalálható a Szentírásban is. Hippó püspöke már túlhalad a manicheusok *metafizikai* (léttani) dualizmusán, minthogy ő a szentírási etikai és eszkatológiai dualizmust vallja és tanítja.⁶ Vagyis a teremtett világ jó, a rossz erkölcsi kategória, a lázadó teremtményi szabadság vezette be az erkölcsi rosszat, a bűnt a történelemben, amely a keresztények számára lényegében az üdvösségtörténet. A jó és a rossz, az igazság és a hazugság, az emberszeretet és a gőgös önszeretet szétválasztása az utolsó ítéleten történik. Ágoston, amikor kifejti az üdvösségtörténetet, főképpen a *kezdetre* (teremtés) és a *végre* (ítélet, örök boldogság) irányítja figyelmet, vitatkozva a pogány filozófusokkal.⁷

Hangsúlyoznunk kell P. Trapéval:⁸ „*A két város eszméje misztikus megfogalmazású (Civ. Dei XV, 1, 1), vagyis szellemi, eszmei síkú. Kétségtelenül, hogy ez érvényesül a történelemben, ahol csak a jó és a rossz ereje működik, ám mégis nagy tévedés*

⁵ Agostino Trapé, *Szent Ágoston*, Szent István Társulat, Bp., 1987, XXX. fejezet: A két város.

⁶ *manicheizmus*: iráni, buddhista és keresztény elemekből vegyített, szinkretista világvallás. Alapítója Mani. Az ősi iráni vallásból merítette a ~t meghatározó dualizmust: két őselv, princípium létezik: az örök és abszolút jóval szemben áll az örök és abszolút rossz, ennek képe a *Világosság* és a *Sötétség*. A két őselv harcban áll egymással. A sötétség a világosságból részecskéket ragad magához, ebből keletkezik a világ, mely sötétség és világosság keveréke. A világhoz tartozik az ember is, akinek lelke (világosság) a testhez (sötétség) van kötve (vö. gnoszticizmus). Hogy az embert ebből a rabságból megváltsa, Isten követeket küldött az emberekhez: Buddhát, Zoroasztert, Jézust és végül az igazi apostolt, Manit. (III. század) – Mint az a *Vallomásokból* is kiderül, Ágoston, fiatal korában, mintegy kilenc évig manicheus volt.

⁷ Vö. *De Civ. Dei* I, 8, 2; XII, 17, 2; XVIII, 51,2; XIX, 13; XXII, 30,5.

⁸ Trapé, i. m. 207–208.

lenne az egyiket az egyházzal, a másikat pedig az állammal azonosítani. A földi egyház mint intézmény az Isten városa értékeinek hordozója, csak hogy benne nem mindenki tartozik ehhez a városhoz, így az azonosítást is csak bizonyos szempont szerint lehet megtenni – amit Ágoston gyakran meg is tesz. Ez a szellemi és eszkatologikus értelmezése, és ilyen értelemben az Egyház csak a kiválasztottakat és a kiválasztottak összességét foglalja magába. Még kevésbé lehetne azonosítani az államot az ördög városával. Az állam a szerző szerint nem bűn szüleménye, még ha egynémely megnyilvánulása vagy feladata – mint például a kényszerítés – a bűnökhöz is kötődik.” Az állam mint *civitas* az ember közösségi természetéből ered, megvannak a saját feladatai és javai. Gondoskodásával főleg a békét kell biztosítani, amelynek javát a mennyei város is élvezi.

Millenarizmusok és utópiák

Szent Ágostonnal a keresztény hagyomány a végről, az Úrjövetről és az ítéletről szólva természetesen a Bibliára hivatkozik: a páli levelekre (Tesszalonikai levelek), az evangéliumokra, főleg pedig a *Titkos Jelenések* könyvére.

A Bibliától a *középkorban* kibontakozott *millenarizmuson*⁹ át az újkori *utópiákig és szektákig* a történelem értelme, az emberiség jövője, végső kimenetele (utolsó ítélet) mindig foglalkoztatta a gondolkodó lényeket. A mai posztmodern világ célvesztettsége, a hagyományos értékeket és intézményeket megkérdőjelező, feloldó, „likvid” világnézete is kihívás, hogy keressük az emberi reménység indokait. Az *'ezeréves birodalom'* (Jel 20,1–6) eszméje elbűvölte az embereket, de sok szerencsétlenséget is okozott.¹⁰

A hiedelem visszanyúlik a *Jelenések* egyik képéhez (20,1–6). Miután Jézus legyőzte a gonoszság hatalmát jelképező két vadállatot és követőiket, egy angyal ezer évre megbilincseli és a mélységbe veti az ördögöt, hogy ne árthasson az igazaknak. A vértanúk lelkei előjönnek és Krisztussal együtt uralkodnak mint Isten és Krisztus papjai. Ez az *első föltámadás*, és aki részesül benne, annak nem árt a *második halál*. A többi halott még nem támad föl. Ezer esztendő múltán a Sátánt szabadon engedik, és újra harcra indítja a népeket Krisztus ellen, de Isten örökre megfosztja hatalmától (20,7–10). Ezután következik az általános föltámadás és a világítélet (20,11–15).¹¹

⁹A *millenarizmus* a *Titkos Jelenések* 20. fejezetében leírt ezeréves uralom különböző (szó szerinti?) értelmezéseire utal. Krisztus és szentjeinek győzelméről és a sátán hatalmának megsemmisítéséről van itt szó: a feltámadott boldogok Krisztussal ezer esztendeig uralkodnak.

¹⁰Az *ezeréves birodalom/uralom* = **kiliazmus** (a görög *kiliaeté*, 'ezer esztendő' kifejezésből), **millenarizmus** (a latin *millenarius*, 'ezret tartalmazó' szóból): *eszkatologikus* eretnecség Krisztus ezeréves uralmáról, amelyet még a világ vége előtt megvalósít a földön azokkal, akiket már föltámasztott az örök életre.

¹¹Vö. *Katolikus Lexikon: millenarizmus*.

Millenarizmus: Joachim de Flore öröksége

Joachim de Flore (Gioacchino da Fiore) (1130–1202) calabriai ciszterci szerzetes millenarista elképzelése a történelmet három korszakra osztotta: az Atya és a Fiú (Krisztus) uralma után következik a Szentléleké, amely a világ végéig tart.

Henri de Lubac (1896–1991) jezsuita teológus, exegeta és szellemtörténész, hosszú előkészület után tette közzé kétkötetes munkáját *Joachim de Flore* ciszterci szerzetes, rendalapító örökségéről.¹² A középkori szerzetes rejtélyes alakja és életműve történészek exegeták, filozófusok és teológusok végeláthatatlan sorát foglalkoztatta/foglalkoztatja a mai napig. A fiatal protestáns teológus, J. Moltmann egy K. Barthnak írt levelében – némi túlzással kijelentette: „*Ma Joachim a Fiore aktuálisabb, mint Szent Ágoston.*”

Joachim, a középkori eretnek szerzetes, pápák barátja – részben Szent Pál és az egyházatyák nyomán – a három isteni Személy korszakait különböztette meg az üdvtörténeten, aki élesen bírálta a korabeli egyház-szervezetet, és a reformot sürgette, nagy megújulási mozgalmak elindítója volt. A Teremtő Atya és a megváltó Krisztus kora után következik a harmadik, a Szentlélek uralma, amikor az intézményes egyház helyébe a „misztikus”, új Egyház lép. Ez a különféleképpen értelmezett új spirituális mozgalom számos, többé-kevésbé eretnek és forradalmi eszméket hirdető követőkre talált a századok folyamán. Különböző hitű misztikusok, protestáns reformátorok, szekták, rózsakeresztesek, szabadkőművesek, felvilágosultak és okkultista csoportok, romantikus német filozófusok és ezoterikus marxisták (E. Bloch), sőt a Harmadik Birodalom ideológusai is vettek át elemeket Joachim örökségéből.

Joachim az 'ezeréves országot' úgy magyarázta, mint a Szentlélek uralmát, s ezzel együtt az evangéliumot is spirituális (pneumatológiai) értelemben fejtette ki. Úgy gondolta, hogy az evangélium igazi megvalósítása még ezután következik.

Az „ezeréves birodalom”-nak számtalan értelmezése született a történelem során egészen mai szektákig. A keresztények békebirodalmat vártak, a rómaiak aranykort, a modern emberek a történelem végét. Az üdvtörténeti millenarizmus szekularizált formája a modern haladáshit (a marxi messianizmus) és az újkori utópiák.

Utópiák és hamis jövőképek

Az „utópia” kifejezés az 1396-ban szentté avatott *Morus Tamás* angol kancellár *Utópia* című latin nyelvű művére utal (1518). A XVI. század hívő humanistája, akit lefejeztek, mert nem ismerte el a király lelki hatalmát, említett művében leírt egy ideális szigetet: ez a „sehol-ország” – a görög szóképzésből: *ou-topos*. Utópia = a

¹² Henri de Lubac SJ: *La postérité spirituelle de Joachim de Flore I : De Joachim à Schelling. - II: De Saint Simon à nos jours.* P. Lethielleux, Paris et Namur, Culture et Vérité, 1979-1981.

tökéletes hely a megálmodott jövőben. *Morus műve elindítja az utópisztikus irodalmat*, azoknak a képzelődését, akik a tökéletes társadalom eljövételéről álmodoztak. Idetartozott a bibliai messianizmustól ihletett *marxi messianizmus* is. A zsidó Marx Károly átvette a hegeli dialektikát, azt materializmusába gyúrta, de megőrizte Hegel végzethitét; elgondolása szerint az emberiség útja ellenmondásokon keresztül vezet a végső győzelemhez – a forradalom után –, a termelési folyamatok átalakulásán keresztül. A szintén zsidó Martin Buber perszonalista filozófus szerint a marxizmusban és a különböző utópisztikus szocializmusokban a vallásos eszkatológia szekularizálásával állunk szemben.¹³ A zsidó–keresztény eszkatológiát (a végső időkkel foglalkozó teológiát) a teljes szekularizmus (ateizmus) megfosztotta erejétől: ez az erő a francia forradalom idejétől a „haladás-hitbe” és az utópiákba ment át.¹⁴

Az első világháború végén tette közzé az *eszoterikus marxista filozófus*, Ernst Bloch *Az utópia szelleme* című könyvét, amely kidomborítja az utópia pozitív szempontját: ismeretelméleti és ontológiai értéke van a filozófiában, sőt az ember gyakorlati cselekvéséhez is indítást ad: „Embernek lenni annyi, mint utópiával rendelkezni.” Az ember szükségképpen a jövőbe tekint, tervez, konkrétan elképzei a jövőt, tehát utópiát alkot: megalkotja az eszményi társadalom képét. A két háború között Bloch – miután a hitlerizmus elől az USA-ba menekült, megírta *A reménység elve* (*Das Prinzip Hoffnung*) című, öt részből álló monográfiáját, amely 1954–1959 között jelent meg Kelet-Németországban.

E. Bloch tehát, aki (a fiatal Lukács György barátja volt) a hit nélküli „remény-elvet” elemezve átveszi a keresztény eszkatológia bizonyos fogalmait. Szerinte az ember csak a jövőben, a végső újban találja meg önmagát, „hazáját”. Az ember most még elidegenedett, belső szakadás jellemzi; ezen túl kell jutnia, hogy megtalálja önazonosságát. A jövő végtelen lehetőségei még nyitva állnak előtte. Az emberben és a világban az autentikus még várat magára, a bukás félelmével és a siker reményével.

Bloch átveszi a Marxot is ihlető Feuerbach gondolatát: „*homo homini deus*” (maga az ember az ember istene), aki a testi szerelem én–te viszonyára utalt, de átalakítja az eszmét bibliai csengést adva a szavaknak: *a jelenlegi ember istene a jövő még rejtőzködő embere, homo absconditusa*. Ez az „isten” még nem létezik, még megvalósítandó. Amikor majd megszűnik az ember ontológiai elidegenedettsége, szétszakítottsága, amikor majd véglegesen egybeesik énjével, és amikor a „sikerült identitás

¹³ Vö. Szabó Ferenc SJ, „*Krisztus fénye*”, *Bevezetés Henri de Lubac SJ életművébe*, JTMR, Budapest, 2014, 150–151. Lubac – G. Fessard SJ nyomán – kifejti, hogy Hegel a keresztény dogmatikát (megtestesülés, eredeti bűn, megváltás) „szekularizálta”; ezt a Joachim által is befolyásolt zsidó–keresztény messianizmust vette át a fiatal Marx.

¹⁴ Martin Buber, *Der utopische Sozialismus*, 1967, 23–25.

hazájában” megszűnik az én és a világ ontológiai különbsége, akkor majd megszűnik a vallás, mint reménység, mert beteljesül.¹⁵

De a 'reménység-elv' hiú reménykedés, hacsak nem fogadjuk el – a keresztény hittel – az élő Istent, aki abszolút jövőt ígér, ha nem hiszünk Jézus Krisztusban, aki meghalt bűneinkért és feltámadt üdvösségünkre, hogy megszabadítson a bűntől és a haláltól. Ezt fejti ki a keresztény eszkatológia keretében a reménység-teológia. (Erre egy következő előadásban visszatérek.)

A harmadik évezred vilásképe (László Ervin)

Thomas Kuhn nyomán¹⁶ ma *paradigmaváltásról* beszélnek a tudományos gondolkodásban, továbbá a gazdasági-politikai életben, ahol az intézmények ütköznek az ellentétes értelmezések szerint.

László Ervin nemzetközileg elismert kutató, *Kozmikus kapcsolatok*¹⁷ című könyvében (alcíme szerint) a *harmadik évezred viláképét* vázolja fel. Szakszerűen és mégis közérthetően írja le – ismertetve az egymást követő tudományos vívmányokat és teóriákat – a világegyetem fejlődését az ősröbannástól napjainkig. De utána művészi tehetséggel (eredetileg zongoraművésznek indult) és szárnyaló fantáziával előadja a jövőben világot formáló paradigmáját az „ötödik mezőről” (*pszi-mező*). Az elektromágneses, a gravitációs, az erős és a gyenge erők mellett – elmélete szerint – létezik a pszi-mező, amely összefüggéseket teremt anyagi és szellemi, múltbeli és jövőbeli események között.

László Ervin az evolúció értelmezésében lényegében elfogadja (tudományos adatokkal alátámasztja) Teilhard de Chardin meglátását, *a centro-komplexitás/tudat növekedésének „paraméterét”*. A végkövetkeztetés víziója a világegyetem tudatosságáról megejtő. László Ervin – Teilhard víziójára is utalva, aki szerint a *nooszférában* (szellem szférájában) folytatódik az evolúció, a planetáris tudat kialakulása – a *kozmosz kapcsolatok hálózatáról* ezeket írja: „A másokkal és a világegyetem többi részével összekötő finom kapcsolataink azzal vigasztalhatnak bennünket, hogy létezésünk nem múló valami, hanem része egy folyamatnak, amely átfogja egész életünk összes élményét, és beépíti őket saját kibontakozásának elemeiként. (...) A tudomány mai fejlődésében egy ősi megérzés kap tapasztalati, sőt kísérleti megerősítést: *egyedi tudatunk bizonyos értelemben halhatatlan*. Korábbi életek emlékei így többé már nem rémképek: valódi információk egy megosztott tudatmezőből. Érzéseink, gondolataink és érzékeléseink folyamatosan rögzítődnek és megőrződnek egy *kozmosz információtárban*. Halhatatlanságunk abból fakad, hogy részei vagyunk e tárnak: részei *az emlékező és önteremtő világmindenségnek.*”¹⁸

¹⁵ Vö. Számot adni reménységünkről – (Az utópiától az eszkatológiáig), in Szabó Ferenc SJ, *Jézus Krisztus megközelítése*, Róma, 1978, 301–315.

¹⁶ Thomas S. Kuhn, *A tudományos forradalmak szerkezete*, Osiris, Budapest, 2000.

¹⁷ Magyar Könyvklub, Budapest, 1996.

¹⁸ László Ervin, i. m., 215–217.

Fejlődő világegyetem

Számomra László Ervin könyve legfőbb tanulsága: az evolúció a nagyobb szellem felé ívelő, értelmes világfejlődés *nem lehet a véletlen és szükségyszerűség* játékának eredménye, ahogy egyes materialista tudósok állították. Például a Nobel-díjas Jacques Monod, aki végül is a mítosznál köt ki. (Camus könyvét, *Sziszüphosz mítoszá*t idézi könyve végén.) Világképe világos cáfolata a *materializmusnak* is. Szerinte *nincs 'abszolút anyag', csupán abszolút anyagteremtő energiamező.* „A világmindenség olyan, mint egy úszó jéghegyekkel teli végtelen óceán. A kozmikus óceán betölti a teret és az időt – és minden dolognak alapja.”¹⁹ De a mi filozófiánk szerint a Teremtőt kizáró „önteremtés” metafizikailag elfogadhatatlan, hacsak a „teremtős felfejlődést” (Bergson) nem úgy értelmezzük, mint a jezsuita tudós, *Teilhard de Chardin*: az evolúció a Teremtés (Isten létet adó tevékenységének) kifejeződése a térben és az időben. Karl Rahner német jezsuita teológus ezt még pontosította: az evolúcióban *önfelülmúlás (Selbst überbietung)* történik, ahol a léttöbblet minden pillanatban a transzcendens okságtól, a Teremtőtől függ. (Májusi előadásomban még visszatérek Teilhard víziójára.)

László Ervin átfogó kozmikus világképe messze áll a jezsuita tudós, Teilhard de Chardin személyes világegyetemétől, még ha van is benne jó meglátás a kozmikus kapcsolatokról. Alapjában véve azonban *panteizmus*: nincs személyes halhatatlanság és személyes kapcsolat a teremtő és (Krisztus által) üdvözítő személyes Istennel. Az „ötödik mező” elmélete megkérdőjelezhető mind tudományos, mind teológiai szempontból.

Posztmodern kihívás: Új korszak? (New Age)

László Ervin elmélete több ponton érintkezik a *New Age* összetett, eklektikus irányával: például alapot ad a „holisztikus medicina” művelőinek, vagy bizonyos elemeket átvesz a keleti vallásokból (tao, kozmikus tánc), ahogy ezt az „Új Kor” hívei teszik.

E „mozgalom” követői is gyakran hivatkoznak Teilhard de Chardin jezsuita tudós gondolkodó eszméire. Valójában azonban Teilhard egyáltalán **nem** tekinthető e meglehetősen „vegyes” ideológia *előkészítőjének*, amint azt Thomas Broch német filozófus, Teilhard-kutató kimutatta.²⁰ Sajnos a *New Age* nem tesz jó szolgálatot Teilhard eszmevilágának, mert mindent összekavar. A *New Age* követői Teilhard gondolataiból, meglátásaiból leginkább a „misztikus”, költői, meghatározatlan intuíciókat veszi át, homályban hagyva a jezsuita teljes krisztusi hitét és átfogó katolikus vízióját.

Lássuk most közelebbről az *Új Korszak* ideológiáját!

¹⁹ I. m., 199., 201.

²⁰ Thomas Broch, *Pierre Teilhard de Chardin, Wegbereiter des New Age?* Mainz/Stuttgart 1989.

Az ún. *New Age* (Új Korszak, Vízöntő-kor = Aquarius-kor) nevű „mozgalom” vagy lelki-szellemi áramlat az 1960-as és 1970-es években kezdett kibontakozni az Egyesült Államokban. Egyik „alapítója” a bécsi születésű elméleti fizikus, Fritjof Capra, aki szerint a mozgalom később „válogató”, eklektikus lett, jelentésváltozáson esett át, és ma már általában negatív töltése van: a szubjektív, apokaliptikus, a társadalmi feladatokat elhanyagoló „miszticizmus” kapcsolódik hozzá. Pedig Capra szerint fő feladata az lett volna, hogy integrálja a politikai–társadalmi–környezetvédelmi mozgalmakat, a nukleáris háború ellen küzdő pacifistákat és feministákat is.

Mindazok, akik ezt az új korszakot hirdetik és ígérik, úgy vélik, hogy a „*most végződő, vagy már bevégződött Halak kora egybeesik a kereszténység 2000 évével*”, annyit jelentene, hogy az új korszak nemcsak asztrológiai korszakváltás, hanem *egybeesik a kereszténység végével*, felváltja azt. Ezek szerint a szótár négy lehetséges meghatározása közül a legmegfelelőbb „*az eddigig felváltó másik*” lenne. Ezért nem lehetünk vele szemben közömbösek, hisz hitünk radikális kiselejtezéséről van szó.

A *New Age*-nek kapcsolódási pontjai vannak más új vallási, okkult és ezoterikus mozgalmakkal, jelenségekkel: sátánizmus, boszorkányság, mágia, asztrológia, teozófia és antropozófia, a lélekvándorlás hiedelme.²¹ Végső soron a *New Age* egy bizonyos filozófiai világnézet (ha ez nincs is rendszeresen kidolgozva): az egyénről és a mindenségről, a világ (a kozmosz és az emberek) fejlődéséről. Mondhatnám pótvallás, amely az isteni energia processzusáról szól: beépít bizonyos elemeket a keleti vallásokból és mítoszokból, és keresi a személyen túli tapasztalatot.

A mai szellemi zűrzavarban, a szellemi pluralizmus és a különféle ideológiák, mozgalmak, hamis reményekkel kecsegtető utópiák idején a keresztény hívőknek ébereknek kell lenniük: szükség van a „szellemek megkülönböztetésére”, amit Szent Pál (1Kor 12,10) nyomán Loyolai Szent Ignác is ajánl a *Lelkigyakorlatokban*. Az üdvöt és gyógyulást, evilági megváltást ígérő pótvallásokban és tudományos köntösben jelentkező mágikus vagy okkult tanokban, jelenségekben meg kell látnunk a hamisságot, a félrevezető hiedelmeket vagy egyenesen szemfényvesztő varázslatokat, de azt is észre kell vennünk, hogy van bennük néha pozitív mozzanat is, illetve feltárják az emberi szellem és szív Isten iránti vágyát, és bizonyos új vallások esetleg elvezethetnek a transzcendencia küszöbéhez.

Felhívom a figyelmet egy jól dokumentált *vatikáni kiadványra*. A Kultúra és a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa, a Népek Evangelizációjának Kongregációja és a Keresztény Egység Pápai Tanácsa összeállította a keresztény reflexiót a *New Age*-ről: *Jézus Krisztus, az élő víz hordozója*.²² A füzet gondolatait elsősorban a

²¹Lásd Gögh Tibor (Pater Prospero) és két társszerzője könyvét: *Boszorkány kontra pap*, Tündérvilág, 2016.

²²*Jézus Krisztus, az élő víz hordozója*, SZIT, Bp., 2003. – A mozgalmat és a vatikáni dokumentumot ismerteti, elemzi: Carlo Fiore, *A fiatalok etikája 2*, Don Bosco Kiadó, Bp., 2005, 63–72. C. Fiore a *New Age* kritikáját három pontban fejti: 1. Kozmikus integrált tudat, 2. Monisztikus misztika, 3. Transzcendencia nélküli spiritualitás. (65–67.)

lelkipásztorkodásban dolgozóknak kínálják fel, hogy ezáltal jobban meg tudják magyarázni, miben tér el a *New Age* mozgalom a keresztény hittől. „Arra próbáljuk rávenni az olvasót, hogy vessen számot azzal, ahogyan a *New Age* vallásosság megcélozza a *mai ember spirituális éhségét*. Fel kell ismernünk: a *New Age* vallásosság részben azért gyakorol lenyűgöző vonzást egyes keresztényekre, mert saját keresztény közösségeikben nem figyeltek eléggé azokra a témákra, amelyek pedig valójában megvannak a katolikus hit egészében. Ilyenek például: az ember lelki életének fontossága és ennek az élet egészébe történő integrálása, az élet értelmének keresése, az ember és a teremtés kapcsolata, a személyes és társadalmi átalakulás utáni vágy és az emberiség racionalista és materialista szemléletének elutasítása.”

Az első két fejezet a *New Age*-et mint sokszínű kulturális irányzatot mutatja be, és alapvető gondolatainak elemzését nyújtja. A 3. fejezettől kezdve néhány támpontot kíván nyújtani a *New Age* és a keresztény üzenet összehasonlításához. Tesz néhány lelkipásztori jellegű javaslatot is. Akik jobban el kívánnak mélyedni a *New Age* tanulmányozásában, azok hasznos hivatkozásokat, bősege irodalmat találnak a függelékben.

„II. János Pál pápa mondta az Egyesült Államok-beli püspökök egy csoportjának: „A lelkipásztoroknak őszintén szembe kell nézniük a kérdéssel, hogy vajon elegendő figyelmet szenteltek-e annak a szomjúságnak, mely az emberi szívben áhítozik az ’élővíz’ után, amit egyedül Krisztus, a mi Megváltónk nyújthat (vö. Jn 4,7–13)?”

A dokumentum 4. fejezete – kérdés-feleletek formájában – támpontokat ad a *New Age* és a keresztény hit ütközőpontjainak megkülönböztetéséhez. Itt csak felsorolja ezeket a pontokat (a válaszok világosak az alternatívákból):

- Isten egy olyan lény, akivel kapcsolatba léphetünk, vagy valami olyasmi, amit felhasználhatunk, esetleg egy erő, amit igába foghatunk?
- Csak egy Jézus Krisztus van, vagy Krisztusok ezrei?
- Az ember: egyetlen egyetemes lény van, vagy sok egyén?
- Mi váltjuk meg magunkat, vagy a megváltás Isten ingyenes ajándéka?
- Az igazságot mi találjuk fel, vagy befogadjuk?
- Imádság és meditáció: magunkban beszélünk, vagy Istenhez?
- Engedünk a kísértésnek, hogy tagadjuk a bűnt, vagy elfogadjuk létezését?
- A szenvedés és a halál elutasítására vagy elfogadására kapunk biztatást?
- A társadalmi elkötelezettségtől elhúzódni kell, vagy keresni lehetőségét?
- Jövönket a csillagok rejtik, vagy közreműködhetünk épülésében?

„A felderengő *New Age* korában tökéletes, androgin lények fognak élni, akik teljesen uralják majd a természet kozmikus törvényeit. *E forgatókönyv szerint a kereszténységet el kell törölni*, hogy átadja a természet kozmikus törvényeit. *E forgatókönyv szerint a*

kereszténységet el kell törölni, hogy átadja helyét a globális vallásnak és az új világrendnek.²³

A keresztények az éberség szüntelen állapotában vannak, és készen állnak az utolsó napokra, amikor Krisztus újra eljön. Az ő „New Age”-ük 2000 évvel ezelőtt kezdődött el Krisztussal, aki „nem más, mint a Názáreti Jézus, és Ő Isten megtestesült Igéje minden ember üdvösségéért”. Szentlelkének „jelenléte és tevékenysége nemcsak az egyes embert érinti, hanem a társadalmat és a történelmet is, a népeket, a kultúrákat, a vallásokat”. Valójában „mindannyiunknak az Atya Lelke az éltetője, akit a Fiú bőkezűen ajándékozik. Az utolsó időkben élünk.”²⁴

Egyrészt nyilvánvaló, hogy sok *New Age*-es gyakorlat a résztvevők számára – úgy tűnik – nem vet fel tanbeli kérdéseket, másrészt viszont tagadhatatlan, hogy maguk ezek a gyakorlatok, még ha közvetetten is, olyan felfogást sugallnak, amely befolyásolhatja a gondolkodást és a valóságnak egy egészen sajátos látásmódját idézhetik elő. A *New Age* kétségtelenül létrehozza a maga atmoszféráját, és *nehéz lehet megkülönböztetni az ártalmatlan dolgokat a megkérdőjelezendőtől.*”

A *New Age* mozgalom egyik képviselője nyomán II. János Pál is egy eleven és szemléletes képből a hagyományos vallásokat a katedrálisokhoz hasonlította, a *New Age*-et pedig egy *világméretű vásárhoz*. Akik a vallási kínálat világméretű piacán vásárolnak, azok számára a kereszténység vonzása először az egyház tagjainak tanúságtételében lesz érezhető, bizalmukban, higgadtságukban, türelmükben és derűjükben, a felebarát konkrét szeretetében, és mindez hitük gyümölcse, amelyet a hiteles személyes imádság táplál.

Migránsjelenség : az idők jele?

Előadásom elején említettem, hogy *Ferenc pápa* a migráns-jelenségben az idők jelét látja és a Gondviselés szándékait fürkészi. Az elvándorlók/menekültek ideai világnapjára szánt üzenetében ezeket írta:

„Mindenekelőtt tudatosítanunk kell, hogy *a migráció jelensége elválaszthatatlan az üdvösség történelmétől*, sőt, ennek részét képezi. A jelenség ugyanis kapcsolatban áll *Isten parancsával*: »A jövevényhez ne légy kegyetlen és ne sanyargasd, hiszen ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén« (Kiv 22,20); »Szeressétek (tehát ti is) a

²³A vatikáni dokumentum még emlékeztet arra, hogy *New Age* körökben a *Krisztusról* terjesztett tanítást *az orosz* Helena Blavatsky (1831–1891) teozófiai tanításai, a polihisztor, Rudolf Steiner (1861–1925) antropozófiája és Alice Bailey (1880–1949) „Árkánium Iskolája” inspirálta. Mai követőik nem csupán az ő eszméiket terjesztik, hanem a *New Age* keretében azon dolgoznak, hogy a valóság egy egészen új felfogását alakítsák ki, olyan tanítást, amelyet egyes megfigyelők „*New Age- igazságnak*” neveznek. – *Rudolf Steiner* polihisztor (Murakirályban, az Osztrák–Magyar Monarchiában született 1861-ben) nagyon is megkérdőjelezhető gnosztikus tanokat mítoszokat kevert a Szentháromság titkáról és Krisztusról szóló előadásába.

²⁴ Vö. II. János Pál, *Redemptoris missio*, 1990, 6 és 28. pont.

jövevényt, mert ti is jövevények voltatok Egyiptom földjén» (MTörv 10,19). A migráció jelensége *az idők jele* – állapítja meg a pápa –, olyan jel, amely *az isteni gondviselés művéről beszél a történelemben és az emberi közösségben, miközben az emberiség egységére utal*. Az Egyház egyáltalán nem hagyja figyelmen kívül a migrációs problematikát, sem a vele kapcsolatos gyakori drámákat és tragédiákat, még kevésbé azokat a nehézségeket, amelyek a vándorlók méltó befogadásával járnak együtt. De mégis *arra bátorít, hogy e jelenségekben is ismerjük fel Isten tervét*, abban a biztos meggyőződésben, hogy a keresztények közösségében senki sem idegen és ez a közösség magához ölel mindenkit: »Minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből« (Jel 7,9). Mindenki értékes ember, az emberek értékesebbek a tárgyi dolgoknál, sőt, minden intézmény értékét aszerint ítélik meg, *hogy miként bánik az étellel és az ember személyi méltóságával.*» (Így Ferenc pápa – kiemelések tőlem – Sz. F.)

Szentatyánk programadó buzdításának *szavaival fejezem be: „Menjünk ki, menjünk ki, hogy felajánljuk mindenkinek Jézus Krisztus életét.* Ismétlem az egész Egyháznak, amit gyakran mondtam Buenos-Airesben a papoknak és világiaknak: jobban szeretem a balestes, megsebzett és piszkos Egyházat, mert kiment az utcára, mint a zártsága és kényelemszeretet miatt beteg Egyházat, amely saját biztonságba kapaszkodik. Nem akarok olyan Egyházat, amelynek főgondja az, hogy központban maradjon és bezárkózzék megszállottsága és intézkedései börtönébe. Aminek szentül nyugtalanítania kell bennünket és furdalnia lelkiismeretünket, az a következő: *annyi testvérünk él erő, fény és Jézus Krisztus barátságának vigasza nélkül, a befogadó hitközösség nélkül, anélkül, hogy látná az élet értelmét.* Ahelyett, hogy a tévedéstől való félelem mozgatna, remélem, hogy az attól való félelem mozgat bennünket, hogy bezárkózunk a struktúrákba, amelyek hamis védelmet nyújtanak, a normákba, amelyek kérlelhetetlen bírakká változtatnak bennünket, a szokásokba, amelyekben nyugodtának érezzük magunkat, miközben kint az éhes tömeg kenyérre várakozik, és Jézus folyton ezt ismétli nekünk: »Adjatok nekik ti enni!« (Mk 6,37)»²⁵

²⁵ *Az Evangélium öröme*, 49.